

Прегледни чланак

UDK 314.113(100)

Review article

Небојша Вуковић

ЗНАЧАЈ МНОГОЉУДНОСТИ КАО ЧИНИОЦА НАЦИОНАЛНЕ МОЋИ

Извод: У раду је постављена хипотеза, да у савременом свету, многољудност остаје важан елемент националне моћи. Аутор рада жели да укаже на чињеницу, да текући технолошки напредак и дифузија знања и вештина, често могу да појачају значај многољудности у светској политици, о чему сведоче примери две државе са највећим становништвом – Кине и Индије. Презентоване су теоријске концепције које истичу значај бројности популације, као и фактори који могу да релативизују многољудност као чинилац националне моћи.

Кључне речи: моћ, национална моћ, елементи националне моћи, становништво, многољудност

Abstract: The paper sets up a hypothesis that, in the contemporary world, large population remains an important element of national power. The authors of the paper want to point to the fact that current technological progress and the diffusion of knowledge and skills can frequently intensify the significance of large population in the world politics, which is testified by the examples of the two most populous states – China and India. The theoretical concepts highlighting the significance of large population, as well as the factors which can relativize large population as a factor of national power, are presented.

Key words: power, national power, elements of national power, population, large population

Појам моћи у међународним односима

Појам моћи није једноставно дефинисати. Главни разлог ове потешкоће лежи у његовој општости. У логици важи правило, да што је један појам по обиму општији, то је његово дефинисање класичним начином – навођењем најближег вишег родног појма и специфичне разлике – компликованије. Моћ је појам високог нивоа апстракције, и заиста је тешко поред њега навести сродан појам још већег степена општости. Углавном се у дефиницијама моћи, у функцији најближег вишег родног појма употребљава термин *способност*, који је такође апстрактан. Пошто језик и мишљење нису савршени, многобројним истраживачима остаје да се задовоље и служе са донекле мањкавим, али ипак употребљивим одређењима.

Теоретичар међународних односа Георг Шварценбергер тврдио је, да је моћ способност појединца, групе или државе, да наметну своју вољу другоме, ослањајући се при томе на ефикасност средстава силе у случају непоковања (Schwarzenberger, 1951). Наметање воље другима је битан, али тек један од аспеката феномена моћи. Стога је, чини се, прихватљивија дефиниција Макса Вебера, да моћ представља изгледе, да се у оквиру једног друштвеног односа спроведе сопствена воља упркос отпору, без обзира на то, на чему се заснивају ти изгледи (Вебер, 1976). Ова дефиниција може бити веома корисна када се анализирају међународни односи. Јасно је да САД поседују неупоредиво више изгледа да на светској сцени спроведу своју вољу од рецимо Непала. Сједињеним Државама, такви се изгледи указују *скоро свакодневно*, док Непалу *врло ретко, готово никад*. Свакако, поставља се питање, шта је то што омогућава Сједињеним Државама да веома често спроведе своју вољу, и чега, с друге стране, Непалу тако много недостаје? Очигледно је реч о материјалним и интелектуалним ресурсима, којих САД имају у изобиљу, а Непал врло мало или нимало. Стога су Сједињене Државе активно присутне у многим регионима света, док Непал пасивно егзистира у сенци далеко моћнијих суседа – Индије и Кине.

Домаћи аутор Радослав Стојановић, дефинишући тзв. друштвену моћ, релевантну за међународне односе, каже, да је она садржана у целокупности вредности које једно друштво ствара и емитује у међународни простор, вршећи тако утицај на укупан друштвени развој. Те вредности су, констатује Стојановић, материјалне и духовне (Stojanović, 1982). Интересантно је да Стојановић, пишући у својој књизи о сили и моћи у међународним односима, говори о два појма моћи – друштвеној и политичкој. Иако признаје, да је политичка моћ у корелацији са друштвеном, те у квантитативном и квалитативном смислу са њом пропорционална, он је ипак третира као посебну категорију, видећи у њој способност примене силе ради наметања воље другима да би се остварили сопствени интереси (Stojanović, 1982). Да ли је овде реч о непотребном умножавању појма моћи – приговор који није лишен смисла уколико је аутор заиста остајао при ставу да су две моћи сасвим пропорционалне и корелативне – тема је за рад другачије сврхе и циља. Осим што је упитно њено издвајање у односу на друштвену моћ, такође је подложна преиспитивању Стојановићева дефиниција политичке моћи. Доста сличну одредбу, али *стратегијске моћи*, пружају Саундерс и Гомперт, који кажу, да је стратегијска моћ способност да се нашкоди суштинском благостању друге нације претњом или нападом, у циљу наметања сопствене воље (Gompert & Saunders, 2011). Сличност је очигледна. Стога, појам политичке моћи остаје под знаком питања, како у погледу сврховитости, тако и у смислу квалитета *definiens-a*. С друге стране, Стојановићева дефиниција друштвене моћи, која је примерена анализи међународних односа, представља употребљив путоказ за сагледа-

вање и одређење термина из наслова овог рада – националне моћи. Термин национална моћ, у овом тексту, представља синтезу друштвене и политичке моћи, како их тумачи Стојановић. Најкраће, национална моћ је укупност свих ресурса, доступних једној нацији у реализацији њених циљева. Формулација овог одређења се ослања на схватање Џона Миршајмера, по коме је моћ ништа више до специфична имовина или материјални ресурси који су доступни држави (Mearsheimer, 2001). Амерички теоретичар Реј Клајн исправно запажа, да је национална моћ мешавина стратегијских, војних, економских и политичких снага и слабости (Cline, 1975). Чим се проговори о националној моћи, намеће се питање од чега се она састоји – који су то елементи који је чине.

Теорије о елементима националне моћи држава и формуле њеног израчунавања

Више аутора покушавало је у својим радовима да исцрпно наведе све елементе националне моћи, односно моћи појединих држава. Један од најпознатијих геостратега с краја XIX и почетком XX века, Алфред Тејер Мехен (1840-1914), у свом капиталном делу *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783*, навео је шест кључних елемената поморске моћи. Пре њихове експозиције, треба напоменути, да је Мехен био амерички морнарички официр који је сматрао, да је контрола над морима главни чинилац снаге и просперитета нацијџа. Аргумент за ту позицију, Мехен је налазио у чињеници, да је море највећи светски медијум циркулације (Mahan, 1897). Другим речима, по мишљењу Мехена, поморска моћ је битна за национално уздизање, напредак и безбедност (Sprout, 1952). Мехен је тврдио, да следећи елементи чине и утичу на поморску моћ: 1) географски положај; 2) физички облик територије; 3) протезање територије; 4) број становника; 5) карактер народа и 6) карактер Владе, укључујући и националне институције (Mahan, 1918). Као што се може приметити, Мехен изричито наводи величину популације као један од кључних елемената поморске моћи, која се у овом случају може изједначити са националном моћи. Многобројно становништво, запажа Мехен, важна је компонента за две димензије поморске моћи – велика популација је неопходна да би се могло регрутовати довољно квалитетног људства за посаде бродова, а поред тога, из те популације мора да се издвоји знатан део радно способног становништва за сервисирање и производњу бродског материјала.

Николас Џон Спајкман (1893-1943) у својој књизи *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, која представља једну од кључних студија у историји америчке геополитичке мисли, наводи, поред војне снаге, још десет фактора релативне моћи држава. Спајкман, који је био промотер тезе да је контрола над рубним зонама

Евроазије пресудна за глобалну доминацију, у кључне елементе моћи држава убраја: 1) величину територије; 2) природу граница; 3) величину популације; 4) одсуство или присуство сировина; 5) економски и технолошки развој; 6) финансијску снагу; 7) етничку хомогеност; 8) ефикасну социјалну интеграцију, 9) политичку стабилност и 10) национални дух (Spruckman, 1942). Као и у случају опуса Алфреда Мехена, број односно величина популације препозната је као један од базичних чинилаца националне моћи. Иако се није бавио детаљнијом анализом и дескрипцијом набројаних елемената моћи, Спајкман је у својим геополитичким анализама често узимао величину популације као један од кључних параметара приликом сагледавања односа снага између главних светских сила. Овај далековиди истраживач међународних односа, још је на самом почетку америчко-јапанског конфликта крајем 1941. године, тврдио, како ће након Другог светског рата, модерна, оживљена и милитаризована Кина од 400 милиона становника бити претња не само за Јапан, већ такође и за позицију западних сила у азијском Медитерану (Spruckman, 1942). Спајкман је стога препоручивао, да после окончања рата, САД преузму на себе заштитничку позицију према Јапану, аналогну оној која је већ заузета наспрам Велике Британије у европској политици. Несумњиво је, да је на овакво, у то доба врло необично Спајкманово размишљање, имала утицај и чињеница о бројности кинеске популације.

У науци о међународним односима, посебно место припада опусу Ханса Моргентауа, нарочито његовој опсежној теоријској студији *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, која је први пут штампана 1948. године. Један од кључних делова његове књиге, односи се управо на набрајање и експликацију чинилаца националне моћи. По мишљењу Моргентауа, ови елементи могу се поделити на оне који су релативно стабилни, и оне који се стално мењају. У релативно стабилне елементе спадају географија и природни ресурси. Индустијски капацитет, војна спремност, становништво, национални карактер и морал, квалитет дипломатије и владе, припадају чиниоцима националне моћи који су променљиви. Када је у питању становништво, Моргентау се фокусира управо на фактор величине. Сматрајући да није коректно да се успоставља директна корелација између многољудности и националне моћи, Моргентау ипак запажа, како је и даље истина, да нема државе која може остати или постати прворазредна сила, а да не припада најмногобројнијим нацијама на Земљи (Morgenthau, 1971). Он наглашава, како је очигледно, да једна нација не може бити сврстана у први ранг без популације довољно велике да створи и примени материјална оруђа националне моћи (Morgenthau, 1971). Без многобројног становништва, примећује Моргентау, немогуће је поставити и одржавати у функцији индустријска постројења, неопходна за успешно вођење модерног рата. Такође, оно је нужно, како би се довољно велики број људи регрутовао за борбу на копну, мору и у ваздуху, као и за логистику. Упоређујући

САД са Аустралијом и Канадом, пространим земљама сличног културолошког профила, Моргентау закључује, да Америка никада не би постала најмоћнија нација на свету са популацијом било Аустралије, било Канаде.

Треба нагласити, да се и у савременим теоријским концепцијама, величина популације перципира као битан чинилац националне моћи. У студији *Global Rating of Integral Power of 100 World's Leading Countries – 2008* – на чијој је изради учествовало више руских и западних аутора, издвојено је девет основних чинилаца моћи државâ – менаџмент, територија, природни ресурси, становништво, економија, култура и религија, наука и образовање, војне снаге и спољна политика – геополитичко окружење (Ageev, Mensch, Matthews, 2009). Иако се приликом разматрања популационог фактора, аутори ове студије осврћу на више различитих параметара, попут социјалне или полне структуре, они ипак признају, да свеукупна величина становништва остаје кључна карактеристика демографског потенцијала. Класификујући државе на суперсиле, велике силе, регионалне силе и мале државе, они закључују, да 300 милиона становника представља доњу границу за демографску суперсилу. Тај број премашују само Кина, Индија, САД и ЕУ (уколико се она разматра као једна целина). Статус велике демографске силе подразумева број становника између 120 и 300 милиона. Индонезија, Бразил, Русија, Јапан, Пакистан и Бангладеш, као и Нигерија, коју су аутори изоставили, спадају у ову категорију држава. Регионалне демографске силе су оне државе чији се број креће између 30 и 120 милиона. Аутори наводе више примера – од Немачке, Француске и Велике Британије – до Египта и Украјине. Коначно, све државе које имају мање од 30 милиона житеља спадају у мале државе (Ageev, Mensch, Matthews, 2009).

Поред теоријских концепција које говоре о чиниоцима националне моћи, поједини научници покушали су да класификују државе по снази, узимајући у обзир свеукупност дотичних елемената. Реализација овако изазовног подухвата подразумева претходно креирање сажетих формула, које би требало да својим крајњим резултатом – нумеричким показатељем – омогуће јасно и недвосмислено рангирање држава – од најмоћнијих до најслабијих. Једну од најпознатијих формула израчунавања националне моћи у теорији међународних односа, развио је Реј Клајн средином 1970-тих година. По његовом мишљењу, формула израчунавања националне моћи требало би да изгледа овако:

$$Pp = (C+E+M) \times (S+W)$$

Pp – опажена моћ

C – критична маса = становништво + територија

E – економска способност

M – војна способност

S – стратегијски циљ

W – воља да се следи национална стратегија (Cline, 1975)

Чини се, да није случајно, што је Клајн са два „традиционална“ елемента – становништвом и територијом – започео своју формулу, и што их је објединио под термином „критична маса“. Становништво и територија представљају „осовину моћи“ једне државе, на коју се ослањају сви остали елементи, било да су материјални или интелектуални.

Још раније је Клифорд Церман презентовао сопствену формулу израчунавања националне моћи, која треба да има следећи облик:

$$G = N(L + P + I + M)$$

G – национална моћ

N – нуклеарна способност

L – земља

P – популација

I – индустријска основа

M – војна величина (German, 1960)

Церман је доцније сваку од ових варијабли раставио на низ фактора, тако да је његова формула, суштински, врло комплексна. Као и у случају Клајнове формуле, Церман такође наводи становништво као један од битних елемената националне моћи. Овај део рада може се окончати констатацијом, да је становништво у концепцијама о основама националне моћи и формулама за њено мерење, несумњиво важан чинилац. Уосталом, ову тврдњу додатно поткрепљује истраживање иранског истраживача Зарганија, који је проучавајући 28 теорија о елементима националне моћи утврдио, да се варијабла популације понавља у чак 23, чиме она избија на прво место по својој учесталости (Zarghani, 2007).

Значај многољудности као елемента националне моћи у савременом свету

Из претходно наведених запажања, може се извести јасан закључак, да се становништво у теоријама и формулама за израчунавање моћи, перципира као веома важан фактор који знатно детерминише моћ једне нације (државе). Међутим, остаје недоумица, да ли је у различитим историјским епохама, у истој мери, битна бројност становништва или тај аспект националне моћи у доба доминације техничке цивилизације постаје ирелевантан? У домаћој литератури, укоренио се став, по којем у савременом добу, број становника као чинилац националне моћи, све више губи на важности. Према Војину Димитријевићу и Радославу Стојановићу, када је у питању утицај једне државе, након индустријске револуције, значај самог броја становника све више опада (Димитријевић, Стојановић, 1996). Скоро дословно, такав став је исказао и Златко Исаковић, констатујући, да значај бројности становништва све више опада, посебно у развијеним индустријализованим државама (Isaković, 2006). Релативизовање значаја многољуд-

ности, присутно је и у већ цитираном делу Радослава Стојановића, који је сматрао, да уместо квантитета, све већу улогу играју квалитативне особине становништва, попут квалификационе или старосне структуре (Stojanović, 1982). Краће речено, по мишљењу овде цитираних домаћих аутора, у савременом свету, број становника (многољудност) као чинилац националне моћи је све више ирелевантан.

Основна теза овог рада је супротна – *значај многољудности (броја становника) као чиниоца националне моћи у XXI веку не опада, иако се увећао број средстава и поступака његове делимичне и привремене релативизације*. У овом раду, биће покушано да се покаже, да релевантност многољудности као фактора моћи у међународној политици, остаје мање више константна, скоро једнака као и протеклих деценија. С друге стране, биће делимично изложени и они фактори (околности), који могу да умање значај величине становништва у међународним односима.

Још 1950-тих и 1960-тих година, више аутора је истицало значај многољудности као фактора националне моћи у међународним односима. Абрамо и Кетрин Органски у њиховом класичном делу *Population and World Power* – на неколико места истичу важност величине становништва. Како кажу, нација, да би била велика сила, треба да има много милиона грађана да служе као топовско месо, радна снага, светско тржиште и изнад свега – као порески обвезници (К. Organski & A.F.K. Organski, 1961). Поред тога, они истичу, да велике популације охрабрују раст велике и ефикасне индустрије, док њихова неизмерна куповна моћ чини њихове поруцбине вредним наградама за друге нације које желе да продају своја добра у иностранству. Милиони радника, доприносе тек малим износима владиним приходима, али у коначном збиру то ствара гигантске фондове са којима једна влада може да наоружа себе и своје савезнике. У том смислу, аутори су упоређивали Данску и Кину – Данска, иако богата у погледу прихода *per capita* – не може себи да приушти велику војну продукцију или широки програм помоћи иностранству. С друге стране, иако је појединачно Кинез сиромашан, Кина је већ тада демонстрирала (почетак 1960-тих, прим. Н.В.), да има велику војску и већ је покренула програм спољне помоћи другим државама (К. Organski & A.F.K. Organski, 1961).

Коначно, велико становништво једне државе ствара у међународним односима и јак психолошки ефекат. Кетрин и Абрамо Органски запажају, да многољудност надахњује самопоуздање код куће, а страх и поштовање у иностранству (К. Organski & A.F.K. Organski, 1961).

Још раније, средином 1950-тих година, Кингсли Дејвис је изнео четири разлога због чега је велика популација главна детерминанта националне моћи. Прво, величина укупног становништва је главни фактор величине радне снаге. Друго, што је већа популација интегрисана у један економски систем, већа су потенцијална преимућства економије обима, која се добијају

од масовне продукције и масовне дистрибуције. Треће, пошто се војни персонал регрутује из ограничених старосних група, велика популација је неопходна да се оформи знатна армија и да се надокнаде губици у борбеној снази. На крају, консолидација победе у рату често захтева приличну окупациону силу, која се не може обезбедити ако је популација мала (Davis, 1958).

Свакако треба нагласити, да цитирани аутори не апсолутизују значај многољудности у међународним односима. Дејвис, на пример, истиче, да су квалитативне одлике становништва такође важне – однос броја житеља и расположивих ресурса, стање морталитета и морбидитета, ниво фертилитета, старосна структура, стопа унутрашњих миграција, и ниво урбанизације (Davis, 1958). Кетрин и Абрамо Органски наводе, да су три главне детерминанте националне моћи – величина становништва, ниво економског развоја, и вештина и ефикасност владе. Иако надмоћ у једном аспекту може компензовати недостатке у другом, ови аутори запажају, да без сва три фактора, једна нација не може досегнути високи ранг (K. Organski & A.F.K. Organski, 1961).

Мада је од времена када су ове констатације биле публиковане прошло више од пола века, може се закључити, да суштински, оне нису знатније изгубиле на својој плаузибилности. Чини се, да су неки од савремених технолошких, информационих и образовних трендова, само појачали значај многољудности као елемента националне моћи у светској политици.

Мишљење које су својевремено изнели домаћи аутори – Димитријевић, Стојановић и Исаковић – како у савременом добу, у међународним односима, значај броја становника опада, било би тачно да се у светској привреди, технологијама и образовању није ништа значајније мењало протеклих деценија. Међутим, промене су биле бурне, нарочито у последњој деценији XX и првој деценији XIX века. Неспорна је чињеница, да је захваљујући револуционарним иновацијама у информатичким технологијама, знање постало доступније, а могућности за образовање веће него икада пре. Употреба Интернета у комуникацији, електронских база података, електронских библиотека, као и могућности подучавања на даљину, учења код куће и у флексибилном временском режиму, пружају прилику милионима људи да релативно лако и јефтино стекну не само основно, већ и средње, и високо образовање. Технолошка знања, која су неопходни услов за материјални напредак једног друштва, такође су постала широко распрострањена и приступачна. Поред тога, и пре ове „технолошко-образовне револуције“, вишедеценијско обавезно основно образовање и програми описмењавања, довели су до тога да се проценат писмених, у великој већини земаља у развоју, константно подизао.

Велике азијске земље, попут Кине, или Индонезије, више немају само многољудно а неписмено становништво – оно је данас и даље многољудно, али и све образованије – у Кини је према подацима Светске банке за 2010. годину, удео писмених у популацији изнад 15 година, чак 94%,

док је у Индонезији незнатно нижи. Шири се мрежа универзитета, и повећава број дипломаца – како се наводи у једној студији *Worldwatch Institute* посвећеној Кини и Индији – обе земље имају врхунске универзитете на којима сваке године дипломира по пола милиона научника и инжењера (sic!) (*Worldwatch Institute*, 2006). Иако Кина и Индија још увек заостају по степену образовања *per capita* за европским земљама, може се констатовати, у дијалектичком стилу, да се у случају две најмногољудније државе на свету, квантитет полако трансформише у квалитет. Тешко је замислити да толики број стручњака не ствара нове вредности, посебно на пољу технологије. Индија све више предњачи у индустрији софтвера, а њена технологија представља авангарду – не само да је јефтинија од западних модела, већ је и боља (*Worldwatch Institute*, 2006). С друге стране, Кина се одавно претворила у „радионицу света“. Од произвођача и извозника текстила и играчака, Кина све више постаје значајан актер у развоју и извозу софистицираних производа, чак и у такве земље, као што је Немачка (*Worldwatch Institute*, 2006). Запажање које је изнето, да „квантитет производи квалитет“ нема наравно универзално важење – постоји још низ земаља, попут Бангладеша, које ову трансформацију нису искусиле. Ипак, примери Индије и Кине су врло индикативни за основну тезу овог рада.

Огроман број становника ове две земље, последње две деценије, чини се, више је допринио њиховом развоју, него што га је спречавао. Велики број радно способног становништва, привлачи инвеститоре, који могу да рачунају на ниске наднице (због великог броја радно способних становника), високе профите и велико тржиште. Пошто је њихов крајњи циљ да пласирају своје производе, и остваре замишљени профит, ове се земље, као седишта јефтине а многобројне, марљиве и дисциплиноване радне снаге, и као велика тржишта са стотинама милиона актуелних или потенцијалних потрошача, самом својом величином просто намећу за инвестирање и реинвестирање.

У многољудним земљама постоје веће шансе да се реализује тзв. економија обима – да се смање трошкови по јединици производа услед повећања обима производње. Својом огромном продукцијом јефтине одеће, обуће и играчака, чији су производни трошкови минимални, Кина и Индија су већ постале доминантне на светском тржишту ових артикала. Како се констатује у извештају *Worldwatch Institute*, већина светских компанија пренела је своје послове у Кину због мањих трошкова – са огромним резервоаром радне снаге, која хрли ка градовима на источној кинеској обали, ниске зараде представљају моћан магнет (*Worldwatch Institute*, 2006). Чак и чињеница, да просечни одрастао Кинез има свега шест година образовања, а Индијац пет, не представља препреку за инвеститоре. У савременим производним погонима, са значајним уделом модерних машина, радник најчешће изводи свега неколико једноставних мануелних операција – посао за који може да се обучи током пар месеци.

У стратегијском погледу, многољудност такође остаје важна – њен значај никако не опада. Чак и када једна земља нема посебно развијене и модерно опремљене оружане снаге, сама величина њене популације може бити фактор који одвраћа агресора од напада и окупације. У региону Блиског и Средњег истока, почетком прошле деценије, Иран је у војно-политичком погледу био далеко озбиљнији регионални ривал Сједињеним Државама од Ирака или Авганистана. Међутим, САД су се определиле да интервенишу и окупирају управо ове две земље, а не Иран. Оваква стратегија је схватљива, ако се узме у обзир њихов број становника. Ирак и Авганистан имају појединачно око 33-34 милиона становника, док Иран броји око 80 милиона житеља. Да су Сједињене Државе донеле другачију одлуку, поразиле Иран и окупирале га, у случају примене британске формуле из Малаје или Северне Ирске – око 20 припадника снага безбедности на 1000 цивила (Quinlivan, 1995) – морале би зарад успостављања стабилности и кооперативне власти да ангажују преко 1,5 милиона властитих, савезничких и локалних војника! Некада је Велика Британија, ограничених демографских потенцијала, релативно лако могла да окупира и држи у покорности огромну популацију Индије. Данас, када писменост превладава у свету, и када постоји доста снажна државотворна свест, као и појам о слободи и људским правима, такав случај је тешко замислив.

Многољудност није важна само као фактор превенције од агресије и окупације властите земље. Она представља неопходну димензију моћи, уколико једна држава жели да игра већу стратегијску улогу у властитом региону, на свом континенту или у свету у целини. У том смислу, индикативан је пример Јапана. Земља излазећег сунца се деценијама после Другог светског рата, клонила активније партиципације у светској политици. Након краха биполаризма, Јапан трпи све већи притисак САД да више учествује у различитим безбедносним операцијама. Иако званични Токио показује спремност за значајније војно-политичко ангажовање широм света, што подразумева, између осталог, антитероризам, одбрану удаљених острва, територијалних вода, мировне операције и сличне подухвате, јапанске амбиције знатно лимитирају демографски проблеми – старење и опадање становништва (Yoshihara, 2012). Земља која тренутно има око 127 милиона становника, за десетак година имаће мање од 120 милиона, а око 2050. године, мање или око 100 милиона становника (Population Reference Bureau, 2010, 2011, 2012). Још је већи пад евидентан, када је реч о узрасту мушкараца који је најпогоднији за регрутацију (18-26 година) – од 9 милиона 1994. године, до 6,68 милиона 2006. године, и до процењених 4,8 милиона 2030. године (Yoshihara, 2012). Стога се може очекивати врло умерен јапански безбедносни ангажман у будућности, управо због оштрих демографских ограничења. Такође, због изразито старе и опадајуће популације, није реалан било какав озбиљнији повратак јапанског империјализма, пре-

ма коме имају снажно изражену аверзију суседне државе на Далеком истоку. Иако економски моћан и технолошки изразито напредан, Јапан због наведених демографских проблема не може водити онако проактивну спољну политику, као што је то био случај у првој половини XX века.

Коначно, како су добро запазили Кетрин и Абрамо Органски, велика популација једне нације ствара и психолошке ефекте – страх и поштовање у иностранству. Иако је у Кини присутан једнопартијски систем, стање људских и мањинских права упитно са становишта западних друштава, а примена смртне казне уобичајена – САД и ЕУ нипошто не намеравају да прекидају свестране трговачке односе са најмногољуднијом земљом света. Земље са десетак или мање милиона житеља, уколико не заузимају важан геостратегијски положај или не поседују неку вредну сировину, свакако би биле подвргнуте свеобухватним економским санкцијама или чак примени силе због друштвено-политичких обележја које су малопре регистроване у Кини. Глобални Запад опрезно поступа и са другим многољудним државама у којима се такође друштвени живот не одвија према његовим стандардима, попут Пакистана (180 милиона становника), Индонезије (241 милион), или Нигерије (170 милиона). Као и у кинеском случају, губитак профитабилних послова, великих тржишта са много милиона потрошача и растућом средњом класом, и немогућност војне принуде јер су у питању велике популације, јесу разлози који приморавају западне земље најчешће на симболичке и реторичке гестове – осуде, медијске притиске, резолуције и декларације. У суштинском, економском или војном погледу, многољудне земље остају скоро неоштећене.

Околности које делимично релативизују многољудност као чинилац националне моћи

Многољудност, иако веома значајна као елемент националне моћи, ипак не представља апсолутну вредност, која носи једнаку важност свуда и увек. Примери који следе, сведоче да постоји низ околности које релативизују „тежину“ многољудности једне нације у њеним односима са сопственим окружењем.

1) Утицај географског положаја

Уколико једна, већ многољудна нација у свом окружењу има нације сличне величине или још веће, њена бројност постаје мање релевантна као елемент националне моћи. У Јужној Америци, Бразил са око 195 милиона становника, представља неспорног регионалног хегемона. Друга и трећа латиноамеричка држава по броју житеља – Колумбија са 48 милиона и Аргентина са око 40 милиона становника – појединачно досежу до 25% и 20% бразилске популације. Заједно, њихове популације не достижу ни половину становништва Бразила. Тек када би се све латиноамеричке државе

удружиле у хипотетичку политичку или стратегијску унију, њихов број становника био би једнак бразилском. Пошто такав сценарио није вероватан, Бразил због своје многољудности, огромне територије, и привредног динамизма, остаје регионални лидер Латинске Америке. С друге стране, Пакистан, који има преко 180 милиона становника, не може да претендује на улогу регионалног хегемона, иако његова популација није осетније малобројнија од бразилске. Међутим, за разлику од Бразила, непосредни сусед Пакистана и његов најзначајнији геостратегијски ривал – Индија – има преко 1250 милиона становника или седам пута више. Још бројнија је популација савезничке Кине. На истоку се налази Иран са скоро 80 милиона житеља, док се на северу Пакистан граничи са Авганистаном који има око 33 милиона становника. Иако је Пакистан важна држава на индијском субконтиненту за одржавање регионалне стабилности, и значајан актер у јужној Азији са властитом сфером утицаја у Авганистану, он неће никада моћи да рачуна на такав геополитички статус какав има Бразил у Јужној Америци.

2) Утицај ниског економског статуса – сиромаштва

Бројчану предност једне нације у односу на непосредно окружење, може да релативизује њен низак материјални ниво. Етиопија је један од најилустративнијих примера. Држава која никада није била ничија колонија (изузев петогодишње италијанске окупације), имала је неколико предуслова да почетком 1960-тих година, када је талас деколонизације заплуснуо већи део „црног континента“, постане регионални лидер у Источној Африци. Хришћанство је примљено у Етиопији 330. године, а од 353. године постало је државна религија (Грчић, 2011). Дакле, много раније него код многих европских народа! Осим богатог културног наслеђа, Етиопија је имала још једно преимућство над другим афричким државама – векове самосталне егзистенције и више деценија искуства организације државног апарата и војне силе. Средином 1950-тих година, Етиопија је имала око 16 милиона становника, знатно више од Кеније са 5,5 милиона или Сомалије са 1,25 милиона (Alexander, 1957). Данас је Етиопија друга земља на афричком континенту по величини популације – са скоро 90 милиона, и по томе се јасно издваја у Источној Африци. Суседне државе су малобројније. Кенија има око 45 милиона, Еритреја ближе 6 милиона, а Јужни Судан и Сомалија по око 10 милиона житеља. Ипак, све предности које је поседовала, од културног наслеђа и политичког утицаја до многољудности, Етиопија није искористила како би се наметнула као регионални хегемон. Значај бројности њене популације био је анулиран раширеним сиромаштвом које је често пратила његова најдрастичнија манифестација – масовна глад. Средином 1980-тих година, посредством медија, светска јавност била је сведок велике глади у Етиопији, од које је страдало неколико стотина хиљада људи. Етиопски пример указује, да многољудна а изразито сиромашна популација не може представљати опипљив ресурс националне моћи. Људи

који свакодневно трагају за храном, не могу бити резервоар марљиве радне снаге, платежно способни порески обвезници, а ни поуздана база за регрутовање. Стога, поред географског положаја, сиромаштво такође може да буде фактор релативизације многољудности као чиниоца националне моћи.

3) Утицај културне, етничке и религиозне хетерогености

У Европи, изузимајући Руску Федерацију, која је суштински евроазијска земља, после Немачке, Француске, Велике Британије, Италије и Шпаније, по броју становника Украјина заузима шесто место. Украјина има преко 45 милиона становника, и за европске прилике, представља многољудну државу. Политички, економски и стратегијски утицај Украјине на Старом континенту, међутим, уопште није пропорционалан величини њене популације. Уместо да буде један од субјеката који активно учествују у уобличавању политичких и економских прилика у Европи, Украјина, с времена на време, постаје објекат међународних односа, око којег се надмећу Руска Федерација и Европска Унија. Разлог за такав геополитички статус, поред слабашне економије, састоји се у њеној унутрашњој културно-лингвистичкој и етнорелигиозној мозаичности. Према тврђењу украјинског истраживача Миколе Рјабчука, само трећина становништва Украјине има јасну националну самосвест – себе идентификује са украјинском политичком нацијом. Друге две трећине чине појединци који су на пренационалном нивоу развоја (Рјабчук, 2003). Поред тога, исти аутор наводи, да у Украјини живи око 22% етничких Руса, и још приближно исти број оних којима је руски примарни или једини језик (Рјабчук, 2003). Осим поделе на Украјинце и Русе или оне који се у лингвистичком смислу идентификују са Русима, у Украјини је присутна и верска расцепканост. У Украјини делује чак шест „аутохтоних“ православних цркава, још четири чије је седиште углавном у Руској Федерацији, Украјинска гркокатоличка црква и римокатоличка црква (Тусић, 2007). Политички посматрано, земља је оштро расцепљена на источни и западни део, а њихове популације имају потпуно дивергентна вредносна и геостратегијска опредељења (западни део инклинира ка евроатлантским интеграцијама, док је источни део више наклоњен сарадњи са РФ). Хетерогеност становништва по више основа, онемогућава формирање свеопштег националног консензуса око основних приоритета, због чега је политички значај Украјине у Европи у знатној асиметрији са њеном популацијом и пространством (преко 600 хиљада км²). Окована унутрашњим противречностима, Украјина препушта регионални примат малољуднијим земљама, попут Пољске или Румуније. По свему судећи, нема наговештаја, да би се у скоријој будућности могле кардинално променити наведене околности, и стога ће Украјина и даље трпети негативне геополитичке последице властите етничке, лингвистичке, културне и религиозне полихромије.

Закључна разматрања

У Уједињеним Нацијама већ се дуже време воде полемике око реструктурирања ове организације, посебно Савета безбедности, у смислу његовог проширења новим чланицама. Јасно је да стално место у СБ УН носи собом велики симболички капитал – постаје ствар престижа за једну земљу у међународној заједници. Интересантна је чињеница, да су најозбиљнији кандидати за стално присуство у Савету безбедности управо неке од најмногољуднијих земаља у глобалним и регионалним оквирима. Што се тиче Јужне Америке, регионални популациони гигант Бразил је неспорни кандидат, без конкуренције. У Азији, многољудна Индија је најозбиљнији кандидат, мада на то место озбиљно претендује и Јапан, који је привредна сила, али и десета земља на свету по броју становника (подаци из 2012. године). У Африци, осим њене најразвијеније државе Јужноафричке Републике, озбиљан кандидат је најмногољуднија земља „црног континента“ – Нигерија. Такође, у том својству се спомиње Египат – трећа земља по броју становника у Африци (Обаји Оги, 2009). Очигледно је, да је величина популације један од битних фактора који се узимају у разматрање, када се размисли о могућим новим сталним чланицама СБ УН.

Такође је занимљива чињеница, да су шест од десет највећих економија света, истовремено и нације са највећим бројем становника (САД, Кина, Индија, Бразил, Руска Федерација и Јапан). Распоред места на популационој и лествици БНП-а је свакако различит, али је делимична корелација индикативна. На листи десет највећих економија света, нема земље која има мање од 60 милиона становника. То је, по свему судећи, за прве деценије XXI века, популациони минимум (близу или око 1% светског становништва), који једна земља мора прећи како би ушла у групу најразвијенијих светских привреда. Џон Миршајмер исправно констатује, да величина популације има важне економске последице, јер само велико становништво може да произведе велико богатство (Mearsheimer, 2001).

Осим тога, шест набројаних најмногољуднијих земаља, припада групи од десет држава на свету које имају највећа издвајања за одбрану (The Military Balance, 2012) – и најчешће врло бројне армије, способне да пројектују своју моћ изван властитих граница. По Миршајмеровом запажању, величина популације значи много у војном погледу, јер великим силама требају велике армије, које се могу подићи само у земљама са знатним становништвом. Државе са малим популацијама не могу бити велике силе (Mearsheimer, 2001). Навођење ових података није усмерено ка апсолутизацији значаја величине популације. Постоје земље са великом популацијом и несразмерно мањом националном моћи, попут Бангладеша са преко 150 милиона житеља. Ипак, такве државе постају све више изузетак, а све мање правило. Чињеница која потпомаже овакав тренд јесте већ спомињана

дифузија знања и вештина. Последњих деценија одвија се процес који је својевремено предвидео и којег се прибојавао познати немачки филозоф историје Освалд Шпенглер. Он је још пре седамдесетак година, у есеју *Човек и техника*, критички коментарисао трансфер знања и вештина са Запада ка незападним народима и цивилизацијама. Шпенглер је сматрао, да преношење техничких вештина и достигнућа, које поседују германски народи, односно бела раса, „обојеним народима“, прети да лиши Запад његовог последњег великог преимућства – монопола на знање. Тајне „фауустовске цивилизације“ постају доступне свима. Са западним технологијама на располагању, мислио је Шпенглер, „безбројне руке обојених раса“ подриће економску организацију „белих људи“ у њеним фундаментима (Spengler, 1944). Шпенглер је запазио, да се тежиште производње већ помера од северних области, и да скоро свуда по свету ничу – на Далеком истоку, у Индији, Јужној Африци и Јужној Америци – нови индустријски региони. У данашње време, процес који је Шпенглер описао пре седам деценија, постао је општа чињеница.

Захваљујући трансферу знања, вештина, капитала и производних капацитета, многољудне земље Трећег света више нису само многољудне – оне се, додуше са различитим темпом и успехом, све више извлаче из стања сиромаштва и заосталости. Са раширеном писменошћу, боље квалификованом радном снагом и растућом класом инжењера и техничара, многољудност све више постаје фактор који доноси превагу у светској политици.

Иако сама многољудност, без опипљивијег присуства других елемената националне моћи, не обезбеђује неопходну снагу једној држави, нација која има аспирације да игра важнију улогу на светској политичкој сцени, не може да рачуна на жељени статус без знатније популације. Многобројно становништво представља неопходан фундамент сваке амбициозније геостратегије. У политичким круговима, свест о овој чињеници све се више очитује кроз изјаве највиших званичника различитих земаља. Недавно је турски премијер Реџеп Тајип Ердоган позвао своје сународнице да рађају најмање по троје деце, како би се поправила демографска ситуација у Турској (Ердоган, 2013). С обзиром на оживљене турске геополитичке претензије, које подразумевају регионално лидерство на Балкану и Блиском истоку, такав апел премијера Турске делује логично и сврсисходно.

Владајуће структуре великих држава свесне су значаја многољудности, и стога ће подстицати одржање или повећавање тренутног броја становника, преко различитих програма, као у Руској Федерацији већ неколико година. Имајући у виду величину руске територије – 17,1 милион км², може се рећи, да је демографски опоравак и препород Руске Федерације *conditio sine qua non* њеног опстанка у данашњем формату. Ваља такође запазити, да Сједињене Државе, своју глобалну премоћ, задржавају, између осталог, и захваљујући сталном приливу и повећавању броја становника.

Током већег дела своје историје, Индијци су своју нарастајућу популацију перципирали као хендикеп за развој и одржање социјалне и политичке стабилности. Међутим, данас, како запажа Лиза Кертис, индијски лидери виде будуће демографске трендове и хумане ресурсе Индије као њена два највећа преимућства (Curtis, 2012). Велике и већ многољудне земље, брину се о властитом демографском потенцијалу, и труде се да број становника, остане макар на истом нивоу. У сваком случају, нису ни мало равнодушне према овој појави-проблеми. Стога, насупротив тврдњама раније наведених домаћих аутора, важност бројности становништва у светској политици никако не опада, и многољудност представља и даље један од кључних чинилаца моћи држава и нација.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Alexander, L. (1957). *World Political Patterns*. Chicago: Rand Mc Nally & Company.
- Ageev, A., Mensch, G., Matthews, R. (2009). *Global Rating of Integral Power of 100 World's Leading Countries*. Moscow: ILSMAA, IAFS, INES.
- Cline, R. (1975). *World Power Assessment: A Calculus of Strategic Drift*. Boulder: Westview Press.
- Curtis, L. (2012). "India's Demographic Trends and Implications for the Asian Strategic Landscape", in: Yoshihara, S. and Sylva, D. *Population Decline and the Remaking of Great Power Politics*, Washington, D.C: Potomac Books.
- Davis, K. (1958). "Population and Power in the Free World", in: Hauser, P. *Population and World Politics*. Glencoe: The Free Press.
- German, C. (1960). "A Tentative Evaluation of World Power", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 4.
- Грчић, М. (2011). *Географија религија*. Београд: Географски факултет БУ.
- Димитријевић, В. и Стојановић, Р. (1996). *Међународни односи*. Београд: Службени лист СРЈ.
- „Ердоган позвао жене да рађају најмање по троје деце“ (2013) у: <http://www.nspm.rs/hronika/erdogan-pozvao-zene-da-radjaju-najmanje-po-troje-dece.html>
- Isaković, Z. (2006). "Teritorija i stanovništvo kao elementi političke moći u međunarodnim odnosima", *Međunarodna Politika* 3.
- Gompert, D. & Saunders, P. (2011). *The Paradox of Power: Sino-American Strategic Restraint in an Age of Vulnerability*. Washington DC: National Defense University Press.
- Mahan, A. (1918). *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783*. Boston: Little, Brown and Company.
- Mahan, A. (1897). *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, Boston: Little, Brown and Company.
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of the Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company.
- Morgenthau, H. (1971). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.

- Obaji Ori, K. (2009). "UN permanent seat: Nigeria taunts South Africa, Egypt", in: <http://www.afrik-news.com/article15393.html>
- Organski K, and Organski A.F.K. (1961). *Population and World Power*. New York: Alfred A. Knopf.
- Рјабчук, М. (2003). *Од Малорусије до Украјине*. Београд: Библиотека града Београда, Чигоја штампа, УБ „Светозар Марковић“.
- Sprout, M. (1952). "Jevandelista pomorske sile", у: Erl, E. *Tvorci moderne strategije*. Beograd: Vojno delo.
- Spykman, N. (1942). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Stojanović, R. (1982). *Sila i moć u međunarodnim odnosima*. Beograd: Radnička štampa.
- Tucić, Ž. (2007). "Украјина – међуправославни и међухришћански kamen spoticanja", у: *Crkva i država*. Beograd: NSPM (posebno izdanje).
- Вебер, М. (1976). *Привреда и друштво* I. Београд: Просвета.
- Schwarzenberger, G. (1951). *Power Politics*. London: Stevens. Цитирано према: Stojanović, R. (1982). *Sila i moć u međunarodnim odnosima*.
- Špengler, O. (1944). "Čovjek i tehnika", у: *Čovjek i tehnika: kulturno-filozofski eseji*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Yoshihara, T. (2012). "The Setting Sun? Strategic implications of Japan's Demographic Transition", in: Yoshihara, S. and Sylva, D. *Population Decline and the Remaking of Great Power Politics*, Washington, D.C: Potomac Books.
- Quinlivan J. (1995), "Force Requirements in Stability Operations", *Parameters*, Winter.
- Zarghani, H. (2007). "The Evaluation of the variables effective on national power and designing of the model for measurement of national power of countries", (докторска теза) цитирано према: Hafeznia, M., Zarghani, H., Ahmadipor, Z., Eftekhari, A., "Presentation a New Model to Measure National Power of the Countries", *Journal of Applied Sciences* (8)2, 2008.
- The Worldwatch Institute (2006): *Stanje sveta: u fokusu: Kina i Indija*, Beograd: Politika Newspapers and Magazines.
- The Military Balance* (2012). New York: International institutes for strategic studies.
- World Population Data Sheet* (2012), Washington D.C.: Population Reference Bureau.
- World Population Data Sheet* (2011), Washington D.C.: Population Reference Bureau.
- World Population Data Sheet* (2010), Washington D.C.: Population Reference Bureau.

Nebojša Vuković

THE SIGNIFICANCE OF LARGE POPULATION AS A FACTOR OF NATIONAL POWER

Summary

The attitudes expressed by several Serbian researchers, who claimed that the importance of the number of inhabitants in international relations was increasingly declining, induced the author to write this paper. The paper sets up an opposite hypothesis – large population remains a very important element of national power – although there is an

increased number of the means of its relativization. Moreover, the paper shows that the contemporary trends in the diffusion of knowledge and skills, as well as technological progress, can favor the most populous countries of the Third World, as it is the case with China and India. The paper also points out that the principle of the “economies of scale” is more easily realized in countries with large population, and that those countries are the only ones able to provide numerous armies and accordingly project their power far beyond their borders. In order to avoid the absolutization of the number of inhabitants as an element of national power, the author has given the examples where that advantage of some states has been annulled by the factors such as the geographical position, poverty and the heterogeneity of the population on different bases. In the author’s opinion, large population is not in itself sufficient for a nation to be powerful; however, it is also impossible to achieve the status of a regional or global power without having a substantial population.